

Оксана Джус
(Івано-Франківськ, Україна)

НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОСТІ СОФІЇ РУСОВОЇ

Створення виховної системи, адекватної потребам сучасною українського державотворення, формування високоосвічених, духовно багатих морально стійких, професійно і громадянсько спрямованих особистостей неможливе без врахування багатовікових народних надбань у царині освіти підростаючих поколінь і прогресивних здобутків національної та світової педагогічної думки.

На ґрунті тісного поєднання народнопедагогічного досвіду і наукової педагогічної теорії постав феномен Софії Русової як однієї з найвизначніших культурно-освітніх діячок ХХ ст. та викристалізувалося розуміння нею педагогіки «як загальної науки гармонійного виховання суцільної людини» [1, с. 31]. Дослідники її творчої спадщини та практичної просвітньої роботи (І.Зайченко, Г.Дацюк, О.Коваленко, О.Проскура) одностайно стверджують, що стрижневими ідеями філософських, соціальних і педагогічних поглядів С.Русової виступають гуманізм, демократизм, відродження й утвердження високих духовних цінностей українського народу, його культури, національної школи. Вони вирости із глибокої обізнаності педагога з народними традиціями духовно-морального, трудового, культурно-естетичного характеру та з осмислення нею праць видатних представників української і світової філософсько-соціально-педагогічної думки, насамперед Г.Сковороди, Т.Шевченка, М.Драгоманова, Й.Псегалоці, П.Лесгафта, Г.Спенсера, Г.Кершенштейнера, О.Декролі та ін.

Принцип гуманізму, який є основою народної педагогіки, виявляється в Софії Русової у гуманному ставленні до дітей, у застосуванні найдоцільніших засобів впливу на них. Діти для жінки-матері, педагога і громадянина – це «найдорожчий скарб» кожного народу, це «ніжні істоти», які потребують уваги з боку всього громадянства, це, зрештою, майбутнє кожної нації і держави. Гуманізм як найхарактерніша риса теоретико-практичної діяльності С.Русової сформувався на безпосередньому народному житті, високій національній

свідомості, багатогранному власному життєвому досвіді. Включившись і словом, і ділом у боротьбу за права всіх знедолених і пригнічених ще юнкою, Софія Русова залишилася вірною цьому вибору на все життя. На цій підставі, мабуть, закономірним є напис, викарбуваний на хрестах могил подружжя Русових – Олександра (в Києві) та Софії (в Празі) – «Раз добром нагріте серце, ввік не прохолоне».

Народнопедагогічні принципи гуманізму та природовідповідності виховання зумовили провідну особливість педагогічної концепції вченої: центральною її ланкою виступає дитина, особистість, індивідуальність з її природними задатками, здібностями, талантами. Загальновідомо, вказувала С.Русова, що «для виховання дитини, як і для її навчання, конче потрібно знати дитину, розуміти її духові нахили, її темперамент, фізичний склад організму» [2, с. 3]. При цьому свої висновки щодо понять «дитина» (як біологічна істота), «особистість», «індивідуальність» і шляхів, умов та засобів її формування й розвитку вона звіряла з положеннями наукового доробку найвідоміших педагогів, психологів, фізіологів своєї доби. Особливо яскраво це простежується в її працях «Дошкільне виховання» (розділ «Знання дитини»), «Теорія і практика дошкільного виховання» (підрозділ «Що таке дитина»), у численних статтях.

Спираючись на всебічне вивчення закономірностей розвитку людини, педагогічні ідеї класиків світової педагогічної думки, надбання української народної педагогіки, С.Русова окреслила національний виховний ідеал, під яким вона розуміла «те найкраще, що кожний народ проніс протягом віків культурного існування, за що він боровся, що постійно змагався покласти як підвалину свого народного (громадського) життя». А головним чинником його формування вважала змагання «до волі, до щастя, до братерства» [5, с. 157]. Мислителька була переконана, що тільки через пошану і любов до свого народу можна виховати в дітях пошану і любов до інших народів, розвинути взаєморозуміння між націями й державами.

Вивчення педагогічних, публіцистичних, літературних праць С.Русової уможлиблює висновок про те, що до найбільш окреслених нею цінностей народної педагогіки належать ідеї: верховенства рідної мови у навчанні та вихованні дітей; особливої навчально-виховної місії фольклору; гармонії родинно-громадсько-шкільної взаємодії; пріоритетності народно-виховних методів і засобів як таких, що найкраще відповідають національній вдачі української дитини.

Зупинимося більш детально на аналізі окремих із них, які, на нашу думку, є актуальними для сучасності.

Щодо першої ідеї – потреби навчання дітей рідною мовою, то вона витікає із сформульованого педагогом головного завдання школи – «розвинути думку й мову учня», та із переконаності вченої в тому, що навчання «в чужій мові... відразу придушує усе духове єство дитини, затримує природну активність її розуму, заглушує природну зацікавленість» [5, с. 24-25]. Опираючись на думки визначних педагогічних авторитетів минулого (Я.Коменського, Й.Гербарта, Ж.Руссо) та педагогів і психологів сучасності (Д.Дьюї, Е.Торндайк та ін), Софія Русова доводить, що тільки рідномовне навчання відповідає засадам педагогіки і психології.

Увагу вченої і практичної педагогічної діячки впродовж усього творчого життя приковували питання місця і ролі українського фольклору у вихованні високоморальної людини. У цьому плані характерною є її стаття «Дещо про український моральний тип: Де шукати його зразків?». Написана в умовах ломки старих і творення нових форм і умов, «серед яких народжується нова людина з новими моральними поглядами, новою поведінкою й ідеологіями», ця стаття віддзеркалює погляди С.Русової на ті джерела, з яких має виростати новий моральний тип українця. Автор переконана, що його треба «виткати» з «народнього світогляду, естетично й морально високого», який творився віками залежно від умов зовнішнього життя, природного оточення, історичних переживань народу. Щоб виявити основні національні елементи українця, стверджує педагог, слід звернутись до найінтимнішої частини душі народу, до

витоків його думки: до його поезії, в якій він виявив свої погляди на добро і зло, на красу, в якій синтезував свою мораль, своє розуміння вартості характеру, провідних напрямів діяльності людини.

На основі аналізу народних пісень і дум, С.Русова приводить до висновку про наявність у них двох зразків досконалої людини, двох головних українських моральних типів. Перший із них – це тип жінки-матері, що уособлює ідеї «гуманности, правди, любови, організованого ладу в житті громадським і родинним». Другий – це тип «мужчини»-козака як уособлення «лицарського духа, сміливого, невідступно відданого своему народові героя».

Загальним висновком статті є побажання С.Русової виховувати «молоду генерацію» українців саме на цих двох зразках. «Замість шукати чужих зразків, – пише вчена-громадянка, – різьбим характери нашої молоді на типах народом викоханих, історичною традицією усвячених: найвища людяність, як прикмети материнського духа, лицарська сміливість і відданість ідеї, як прикмети мужчини – ідеальні типи, якщо йде про визволення поневоленого народу» [5, с. 62-67].

Одне з провідних місць С.Русова відводить фольклору, зокрема казці та її «драматизації», і в методиці навчання й виховання дітей. Ця думка є стрижневою в окремих її статтях («В оборону казки», 1913; «Сказка и ее роль в детской жизни», 1916), вона ж простежується і в фундаментальних педагогічних працях. За переконанням педагога, народні казки «захоплюють завше дітей чудовою мовою, простотою викладу й правдою основної думки, у них міститься «морально-життєвий елемент, який сприяє формуванню високих моральних якостей дитини» [3, с. 55].

Драматизацію казки педагог вважала найкращим засобом активізації розумової діяльності дитини, пробудження в неї емоційних переживань. Методика драматизації, розроблена С.Русовою, чи не найкраща в українській педагогічній думці першої половини ХХ ст. Її поради щодо організації цієї роботи (зокрема в дошкільних установах) є актуальними і для нинішніх поколінь вихователів.

Тісне поєднання народнопедагогічних і наукових аспектів простежується і в поглядах С.Русової на методи формування суспільної поведінки дітей, тобто їх соціалізації. Відомо, що народна педагогіка до основних чинників практичного пізнання довіклля, відтворення дій та взаємин дорослих відносить гру та працю. Їх (поруч із мовою) С.Русова вважала основними виявами соціального життя дитини, природною школою «громадського виховання, релігії, мистецтва» [4, с. 81, 100].

Поділяючи думки західноєвропейських і американських педагогів та психологів з приводу організації та змісту ігрової і трудової діяльності (Ф.Фребеля, П.Ломброзо, Г.Спенсера, С.Холла, А.Тома, С.Болдуїна, М.Монтессорі), С.Русова була переконана, що у гру та працю українських дітей «має бути внесений національний елемент», який, поруч із рідною мовою, народними святами, фольклором, відповідним оформленням дитячої садка чи школи викличе «у чулих дитячих серцях перші моральні почуття, як шанувати і любити Бога і свій нарід, свій край, як високо ставити в своєму житті ідеал добра і правди і бути готовим завше героїчним подвигом служити цьому ідеалові» [6, с. 38].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ввібравши усе найкраще з вітчизняної народної виховної практики та творчої спадщини мислителів і педагогів античності, середньовіччя й новітніх часів, Софія Русова створила свою концепцію національної освіти й виховання, основні елементи якої впроваджувала в практику роботи в дитячих садках, школах, вищих навчальних закладах України та за її межами, зокрема на еміграції в Чехо-Словаччині. Попри віддаленість у часі, провідні ідеї творчої спадщини С.Русової тісно пов'язані з сучасністю, оскільки вони зорієнтовані на відродження й утвердження національної системи освіти й виховання – народної і наукової за своєю суттю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Русова С. Дидактика / С. Русова. – Прага: Видавниче т-во "Сіяч", 1925. – 190 с.
2. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Прага: Український Громадський Видавничий Фонд, 1924. – 123 с.

3. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / С. Русова. – Прага: Видавниче т-во "Сіяч", 1927. – 109 с.
4. Русова С. Нова школа соціального виховання. – Катеринослав-Лейпціг: Укр. вид-во, 1924. – 150 с.
5. Софія Русова: З маловідомого і невідомого. – Ч. 1. "Несторка української педагогічної літератури ..." / упоряд. О.Джус, З.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.
6. Софія Русова: З маловідомого і невідомого. – Ч. 2. "Сеньйорка українського жіночого руху" / упоряд. З.Нагачевська, О.Джус. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 364 с.